

Mag het een pondje meer zijn?

Leren van levensbeschouwelijke educatie in Engeland

TUUR DE BEER

In september 2018 publiceerde de 'Commission on Religious Education' haar eindrapport met de titel Religion and Worldviews: the way forward. A national plan for RE (CoRe, 2018). De commissie was in 2016 aangesteld door 'The Religious Education Council of England and Wales' met als opdracht om de juridische, pedagogische en politieke 'frameworks' voor het vak door te lichten. Naar eigen zeggen wordt in deze tekst datgene wat zo kenmerkend is voor het vak RE in Engeland kritisch bekeken en bij de tijd gebracht. De overeenkomsten met de krachtlijnen in het Nederlandse pleidooi voor een basiscurriculum zijn groot. We kunnen ons gesterkt weten door de richting die men op het eiland wil inslaan en kunnen ook zeker nog van hen leren. Zij kunnen dat overigens ook nog van ons.

Met de slogan *"Without Fear or Favour"* opent Denise Cush haar bijdrage aan een interessante bundel onder redactie van Leni Franken en Patrick Loobuyck: *Religious Education in a Plural, Secularised Society. A Paradigm Shift* (2011). Het artikel van deze professor of Religion and Education (voormalig *Head 'Study of Religion'* aan de Bath Spa University) maakt de balans op van zo'n veertig jaar levensbeschouwelijke educatie in de Scandinavische landen en het Verenigd Koninkrijk (VK). Daarbij steekt ze niet onder stoelen of banken dat ze zich geheel aansluit bij de rompsand die in deze landen is gekozen voor de inrichting van ons vak. RE dient ook voor haar een *'non-confessional'* en *'multi-faith'*-karakter te hebben. Eerlijke informatie over religies zonder een voorkeurspositie voor één van hen, zeg: het christendom.

Paradigmaverschuiving

Dit is een verschuiving van het paradigma dat tot dan toe geldend was. Van een meer catechetisch (*learning in religion*) ging men naar een meer 'fenomenologisch' perspectief (*learning about*). Het werk van Ninian Smart is daarbij, zeker in het VK, van groot belang geweest. Cush stelt dan ook dat de insteek van Smart leidend was bij de *'updates'* van RE in de jaren zeventig en tachtig

van de vorige eeuw. In deze actualiseringën kwam steeds meer ruimte voor de diversiteit aan religies in het VK. Het christendom heeft dan nog steeds een bevoorrechte positie, maar er is steeds meer ruimte voor de ‘vijf andere’ wereldreligies: jodendom, islam, hindoeïsme, boeddhisme en sikhisme.

In het begin van deze eeuw is deze ‘diversiteitslijn’ doorgezet. Er wordt sindsdien ook gesproken over de noodzaak om in het curriculum ruimte te maken voor het baha’i-geloof, jaïnisme en zoroatrisme. Daarnaast komt de diversiteit binnen de wereldreligies zelf steeds meer in beeld. Het mag duidelijk zijn dat de culturele rijkdom van de koloniale macht die het VK ooit was, hier van zich doet spreken.

Ondanks al deze verschuivingen blijft een aantal regelingen die typisch Engels zijn, recht overeind staan. Opmerkelijk natuurlijk is dat het alleen maar gaat over de Engelse situatie. De andere landen binnen het VK regelen immers hun RE-zaken op een eigen, andere wijze dan dat in Engeland gebeurt (al gaat die vlieger voor Wales dan weer niet helemaal op).

Bij het vaststellen van het curriculum begint men met RE bij de jongste leerlingen van de basisschool en denkt men door tot aan het laatste niveau van het voortgezet onderwijs.

Lange leerlijnen

In hun artikel over RE in Engeland beschrijven Brian Gates en Robert Jackson met grote kennis van zaken de ontwikkelingen op het eiland (Gates & Jackson, 2014). Cruciaal blijkt voor hen de ‘Education Act’ van 1944. Zij halen daarbij de volgende drie zaken naar voren.

Allereerst het feit dat RE het enige verplichte vak is dat op alle scholen dient te worden gegeven. Een zaak die in een later stadium tot stevige discussies heeft geleid. Ten tweede de noodzaak, die in 1988 ook bij wet wordt vastgelegd, van een inter-denominatieve samenwerking. De syllabus die moet worden gehanteerd in RE, moet worden vastgesteld door meerdere belangengroepen en dat gebeurt uiteindelijk op lokaal niveau. Docenten, ambtenaren én vertegenwoordigers van levensbeschouwelijke organisaties zijn daarbij in tel. Ten derde de verplichtstelling van ‘Collective Worship’ (CW). In de praktijk van alledag, zeker in 2019, wordt daar echter op allerlei al dan niet creatieve manieren (geen) gehoor aan gegeven, maar de verplichting bestaat nog steeds.

De drieslag die Barnes en Jackson hier naar voren brengen, wil ik graag uitbreiden. Het is hoogstwaarschijnlijk de Nederlandse bril waarmee ik naar de Engelse situatie kijk, maar wat mij verder nog opvalt, is dat men over RE denkt in ‘lange leerlijnen’. Bij het vaststellen van het curriculum begint men met RE bij de jongste leerlingen van de basisschool en denkt men door tot aan het

laatste niveau (*key stage*) van het voortgezet onderwijs. Dat wil echter niet zeggen dat Barnes en Jackson - hetzelfde geldt voor Cush en de CoRe in haar rapport -, niet heel kritisch zijn op de wijze waarop dat gebeurt. Met name in de laatste leerjaren neemt men in de praktijk nogal eens een loopje met de invulling van RE. Het ontlokt Cush de volgende constatering: *“Most multi-faith religious education seems to take place between the ages of 11 and 13, which perhaps leaves immature conceptions of religious and belief issues if these are not encountered seriously again.”* (Cush, 2011, p. 79) Als ik vanuit deze opmerking kijk naar de situatie van levensbeschouwelijk onderwijs in Nederland - zeker in de bovenbouw, waar velen tegenwoordig liever ‘Filosofie en ethiek’ geven dan leerlingen kennis en vaardigheden willen leren ten behoeve van het omgaan met religie -, dan ben ik benieuwd hoe men die keuze, anders dan vanuit educatieve verlegenheid, ten overstaan van deze opmerking verdedigt.

De wind waait in dezelfde richting.

Drie schakelpunten

Het voorwoord bij het eindrapport van de CoRe is vanzelfsprekend geschreven door de voorzitter van de commissie, the Very Rev. John Hall (Dean of Westminster; Denise Cush was één van de leden). Hij geeft daarin de ambitie aan die men heeft gehad bij het onderzoek naar en de aanbevelingen voor RE in Engeland. Het telt de zegeningen van RE in de voorafgaande jaren, maar is ook erg kritisch naar de praktijk van alledag en zeker ook naar de wijze waarop men wenst voort te gaan. Dat levensbeschouwelijke educatie een noodzaak is, is hier het uitgangspunt maar... *the times they are changing*.

John Hall benoemt vervolgens drie ‘schakelpunten’ van het plan dat de commissie lanceert:

1. Kies voor een ‘nieuwe visie’ die uitgaat van de belangrijke rol die levensbeschouwing speelt in het menselijk leven. Wie wil opvoeden tot wereldburgers, moet leerlingen zo onderwijzen dat ze goed zijn toegerust om hun eigen, verstandige beslissingen te nemen in deze vaak controversiële zaken. Daarom ook gaat het alle leerlingen aan: *“It is a subject for all pupils, whatever their own family background and personal beliefs and practices.”*
2. Alle leerlingen hebben recht op goed levensbeschouwelijk onderwijs. De commissie pleit dan ook voor een curriculum dat op nationaal niveau gevalideerd is en dat het onderwijs, dat op basis hiervan wordt gegeven, onder toezicht komt te staan van de inspectie. Vanzelfsprekend dient er dan ook materiaal te zijn om dit alles verantwoord mogelijk te kunnen maken.
3. Zonder investeringen gaat het niet. Dat geldt vanzelfsprekend voor de opleiding en (bij)scholing van docenten voor dit vak. De commissie heeft echter

ook een goed oog voor de wijze waarop RE traditioneel een vorm van onderwijs is geweest dat door veel belanghebbenden wordt gedragen: “*Second, local communities have played a significant role in supporting RE in the past. We propose that the structures that made this possible should be re-envisioned to enable this important contribution to continue.*” Men wil daar absoluut in blijven investeren. Het loont.

Deze drie schakelpunten maken goed duidelijk dat de inzet om ook in Nederland te komen tot een basiscurriculum, min of meer gelijke tred houdt met wat er momenteel in Engeland speelt. De wind waait in dezelfde richting. Een curriculum op nationaal niveau, op basis van de dringend gevoelde noodzaak om alle jongeren te scholen op het gebied van levensbeschouwing en religie, voorbereid en opgesteld door een aantal experts in nauw overleg met de praktijk en andere belanghebbenden, met daarbij verantwoord ontwikkeld onderwijsmateriaal en scholing voor (toekomstige) leraren.

Het belang van lange leerlijnen en de noodzaak om met zoveel mogelijk belanghebbenden in gesprek te gaan, dat zijn de belangrijkste lessen.

Lessons to be learned

Zoals helder mag zijn, is er aan ambitie geen gebrek bij de CoRe. Aan kritisch vermogen trouwens ook niet. Men maakt pijnlijk duidelijk waar de urentabel in de onderwijspraktijk van alledag niet serieus genomen wordt en/of lessen, pedagogisch-didactisch gezien, wel erg mager ingevuld worden. In deze poging om een stap voorwaarts te maken, komt zo ook goed over het voetlicht wat er zoal schort aan de praktijk van RE. Als men werkelijk zou doen wat men zegt te doen en dat ook nog eens op een fatsoenlijk niveau zou weten uit te voeren, dan zou er al heel veel gewonnen zijn, denk ik als ik het cijfermateriaal op me laat inwerken. Dat zou ook voor het land achter de dijken weleens ontzettend waar kunnen zijn. Tenminste, daar waar het vak nu (nog) wordt gegeven.

Het belang van lange leerlijnen en de noodzaak om met zoveel mogelijk belanghebbenden in gesprek te gaan, dat zijn de belangrijkste lessen die ik hier nog even wil memoreren. Het gesprek met een brede waaier aan groepen die zich manifesteren in het levensbeschouwelijke domein, is gelukkig van het begin af aan in Nederland al opgepakt. Een basiscurriculum kan niet van de grond komen zonder de docenten zelf, maar ook moet er worden gezocht naar maatschappelijke partners. De Engelsen hebben in dezen een voorbeeldig ‘poldermodel’. Nadeel is dan wel dat iedereen zijn zegje moet en wil doen. Iedere gesprekspartner wil zich in meer of mindere mate kunnen herkennen in het uiteindelijke leerplan en materiaal. Het gevaar is dan zelfs niet denkbeeldig dat

er zoveel ‘gepolderd’ wordt dat de kritische inzet, die ook eigen is aan ons vak, wat wordt afgezwakt (Cush 2011, die hiervoor Tim Jensen aanhaalt). Ikzelf ben daar minder benauwd voor. Ik denk eerder dat je zo beter recht kunt doen aan de impact die religie vaak heeft op de aanhangers ervan. Een overzichtelijke en dus respectvolle weergave van het hele thema, lijkt mij juist helpend.

“We moeten door, want we moeten verder”, zei Eric van Muiswinkel ooit eens in één van zijn shows. Zo is het ook, maar de opzet van dit Engelse plan maakt wel duidelijk wat we met het ontwerpen van een Nederlands basiscurriculum wat uit het oog zijn verloren en dat is de aansluiting op het basisonderwijs. We kunnen niet alles en zeker niet alles tegelijk, maar het nu al inbouwen van ‘lange leerlijnen’ zou wenselijk zijn. Laat ik het anders zeggen: we moeten met dat in het achterhoofd verder met het ontwikkelen van datgene waar het in het voortgezet onderwijs over zou moeten gaan.

Wikken en wegen

“We need to move beyond an essentialised presentation of six ‘major world faiths’ and towards a deeper understanding of the complex, diverse and plural nature of worldviews at both institutional and personal levels.” (CoRe, p. 6). Hoe geschiedenis, traditie en context bepalend zijn voor wat als wezenlijk wordt gezien voor een basiscurriculum is één van de dingen die duidelijk wordt uit dit citaat. Geen Nederlandse ‘levensbeschouwer’ komt immers op het idee om het sikhisme een plaats te geven in het leerplan. Daarentegen lijkt het humanisme een absolute ‘must’ te zijn. In de Nederlandse situatie kun je daar immers niet omheen, als je dat al zou willen. Het maakt maar duidelijk dat het wikken en wegen is met de levensvisies die we als noodzakelijk voor een representatief leerplan zien. Daarbij moet opgemerkt dat er in het Engelse plan weinig tot geen oog is voor niet-institutionele levensvisies. Ook al worden die wel even aangestipt, er gebeurt daadwerkelijk niet veel meer mee.

We stellen dat de ‘kernterm’ van ons vak ‘zin’ is. Juist door zo in te steken, maak je het verstaan van een levensdomein meer inzichtelijk.

‘Een pondje zin’

Hoe leren we leerlingen ‘van’ religie en niet-religieuze levensvisies? Die vraag blijft bij mij hangen na lezing van dit rapport. Dat is wat flauw want een tekst als deze is daar niet voor bedoeld, maar toch laat het mij met een onbevredigd gevoel achter. En op een bepaalde manier had juist ook deze commissie in haar aanbevelingen daar iets over mogen, nee moeten zeggen. Het basisconcept (*key-concept*) van dit schoolvak had duidelijk in beeld moeten komen. Met andere woorden: wat is de ‘kernterm’ die *‘religion and worldviews’* verbindt?

Volgens mij is zo'n basisbegrip nodig om systematisch aan onderwijs in een specifiek gebied, welk domein dan ook, te kunnen doen.

Na lezing van dit op zich echt gedegen onderzoek, moet ik zeggen dat we daar in Nederland wel goed in lijken te zijn geslaagd. We stellen dat de 'kernterm' van ons vak 'zin' is (zinvol omgaan met contingentie-ervaringen). Juist door zo in te steken, maak je het verstaan van een toch voor velen complex en onbekend levensdomein meer inzichtelijk. In het Engelse plan wordt er wel aan gerefereerd, maar het is zeker niet het pedagogisch-didactisch uitgangspunt. "The existential questions that non-religious worldviews grapple with are the same as those that religious worldviews seek to respond to including: the nature of reality, the meaning and purpose of human life, what constitutes the good life." (CoRe, 2018, p. 30). De spiegel die dit rapport ons voorhoudt, leert mij in elk geval dat we in Nederland pedagogisch-didactisch gezien een betere aanzet lijken te hebben gevonden. Het mag, nee moet een pondje méér zijn. 'Een pondje zin'.

Literatuur

- Commission on Religious Education (CoRe) (2018). *Final Report Religion and Worldviews: The Way Forward. A National Plan for RE*. London, UK: Religious Education Council of England & Wales. (<https://www.commissiononre.org.uk/wp-content/uploads/2018/09/Final-Report-of-the-Commission-on-RE.pdf>)
- Cush, D. (2011). Without Fear or Favour: Forty Years of Non-confessional and Multi-faith Religious Education in Scandinavia and the UK. In: Franken, L. & Loobuijck, P. (eds.), *Religious Education in a Plural, Secularised Society: A Paradigm Shift*. Münster, Germany: Waxxman, pp. 69-84.
- Gates, B. & Jackson, R. (2014). Religious and Education in England. In: Rothgangel, M., Skeie, G. & Jäggle, M. (eds.), *Religious Education at Schools in Europe – Part 3: North Europe*. Vienna, Austria: V&R unipress, pp. 65-98.